
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.482.22:338.484

Г. П. Андреева, к.е.н.

КОНКУРЕНТНЕ ПОЛЕ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Анотація. У статті розглянуто вплив факторів соціального, економічного, правового, конкурентного середовища діяльності підприємств сфери туризму на процес формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу. Зокрема, визначено суттєву залежність між стимулами і потребами окремих управлінських кадрів у процесі прийняття рішень та конкурентоспроможністю галузей національної економіки. Наведено поняття конкурентного поля та його сил. Адаптовано загальну теорію функціональних систем для застосування при розробці механізму формування конкурентних переваг.

Ключові слова: конкурентне поле, конкурентні переваги, національний туристично-рекреаційний комплекс, сили конкурентного поля, інститути влади, інститути конкуренції, функціональна економічна система.

А. П. Андреева, к.э.н.

КОНКУРЕНТНОЕ ПОЛЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО КОМПЛЕКСА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЕГО КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ

Аннотация. В статье рассмотрено влияние факторов социальной, экономической, правовой, конкурентной среды деятельности предприятий сферы туризма на процесс формирования конкурентных преимуществ национального туристско-рекреационного комплекса. В частности, выявлена существенная зависимость между стимулами и потребностями отдельных управленческих кадров в процессе принятия решений и конкурентоспособностью отраслей национальной экономики. Представлены понятия конкурентного поля и его сил. Адаптирована общая теория функциональных систем для использования при разработке механизма формирования конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: конкурентное поле, конкурентные преимущества, национальный туристско-рекреационный комплекс, силы конкурентного поля, институты власти, институты конкуренции, функциональная экономическая система.

H. P. Andriieva, candidate of economic sciences

COMPETITIVE AREA OF NATIONAL TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX WHILE ITS COMPETITIVE BENEFITS FORMATION

Abstract. The article deals with the impact of a social, economic and legal, and competitive environment's factors of the tourist industry operation on the national tourist and recreational complex competitive advantages formation. Particularly, it has been defined essential dependence between incentives and requirements of certain management staff in decision-making and domestic economy competitiveness. The concept of a competitive field and its forces is presented. The general theory of functional systems for use in the establishment of the mechanism of competitive advantages formation is conformed.

Keywords: competitive area, competitive advantages, national tourist and recreational complex, forces of competitive area, state power institutions, competitive enterprise institutions, functional economic system.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Актуальність теми дослідження. Формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу підпорядковано цілям досягнення світових стандартів якості вітчизняної туристичної індустрії з одночасним забезпеченням соціально-економічних ефектів, суттєвих для розвитку країни в цілому.

Постановка проблеми. Водночас, орієнтуючись на світовий досвід організації туристичної діяльності, слід враховувати, що структура економіки розвинених країн створювалась протягом тривалого часу. За допомогою механізмів, сформованих в економічних системах еволюційним шляхом, утримуються лідерські позиції за кількістю прибуттів міжнародних відвідувачів та доходами від міжнародного туризму таких країн як США, Франція, Іспанія, Італія, Німеччина, Австрія, Греція, Швейцарія та інших. Однак, як показує практика, отримати конкурентні переваги у туристично-рекреаційній сфері держава може і за допомогою низки організаційно-економічних та правових реформ, про що свідчить досвід Туреччини, яка за останнє десятиліття ввійшла в десятку світових лідерів за доходами від міжнародного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовою передумовою формування конкурентних переваг є наявність конкуренції, яка є основним спонукальним мотивом для здійснення економічним суб'єктом діяльності щодо пошуку нових властивостей, які вигідно відрізняють його від конкурентів.

Конкуренція як складова ефективного ринкового механізму стала об'єктом наукових інтересів багатьох закордонних дослідників. Серед них Л. Вальрас, Дж. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, О. Курно, С. Брю, К. Макконнелл, К. Маркс, А. Маршалл, Ф. Найт, М. Портер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, А. Сміт, Дж. Стіглер, Ф. Хайек, П. Хейне, Дж. Хікс, Е. Чемберлен, Й. Шумпетер та ін. Зацікавленість питаннями впливу конкуренції на економіку та її суб'єктів відображається і в роботах вітчизняних та російських науковців: Г. Азоева, В. Андріанова, І. Губатюка, О. Костусєва, Р. Фатхутдінова, О. Чернеги, О. Царенко, А. Юданова тощо.

У той же час питання внутрішніх чинників, які забезпечують конкурентоспроможність окремих галузей національної економіки, недостатньо вивчено. Зокрема, це стосується розробки наукових підходів до утворення і реалізації конкурентних переваг туристично-рекреаційного комплексу.

Постановка завдання. Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного туристичного продукту на світовому ринку необхідно здійснювати діяльність щодо надання товарам нових якостей і властивостей, які їх вигідно відрізняють. Тому метою даної статті є визначення передумов формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми спираємось на ключові позиції теорії конкурентних переваг М. Портера [1, 2], сформованої наприкінці ХХ століття. Поєднавши узагальнений практичний досвід діяльності успішних підприємств, які конкурували в глобальному середовищі, а також шляхів становлення конкурентоспроможних галузей – світових лідерів і наявних на той час концепцій конкуренції (А. Сміта, Д. Рікардо, Й. Шумпетера, Дж. М. Кейнса тощо) в єдиній динамічній системі, М. Портер представив нову парадигму національної економіки, центральним поняттям якої стали конкурентні переваги.

Теорія конкурентних переваг М. Портера є одним із найбільш систематизованих досліджень факторів, що впливають на конкурентоспроможність галузей національної економіки. Одним із фундаментальних положень цієї теорії є наявність конкуренції, механізм якої сформований еволюційним шляхом і ефективно діє. Саме тому суб'єкта конкурентної боротьби М. Портер звужує до окремих підприємств.

Водночас туристично-рекреаційний комплекс України потребує державного регулювання з метою підвищення конкурентоспроможності національного туристичного продукту. Це вказує на необхідність формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу як цілісної системи, а не окремих його суб'єктів. А враховуючи, що Україна повною мірою є державою з перехідною економічною системою, яка характеризується вагомим впливом інститутів, які залишились від адміністративної системи управління, то робота конкуренції як механізму саморегуляції економіки потребує налагодження. У контексті вищезазначеного необхідно

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

адаптувати теорію конкурентних переваг до реалій національної економіки України та становлення національного туристично-рекреаційного комплексу.

З метою уточнення понятійно-термінологічного апарату розглянемо більш детально сутність конкуренції та конкурентних переваг. Як на наш погляд, визначення конкуренції як суперництва між суб'єктами за певні блага [3] є доволі розмитим. Для потреб нашого дослідження більш прийнятним є поняття, яке надає російський дослідник теорії конкурентних переваг Р. Фатхутдінов [4]. Цей науковець під конкуренцією розуміє «... процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами на конкретному ринку (території) для отримання перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у межах законодавства або в природних умовах» [4]. Важливою складовою даного визначення є конкурентні переваги, введенні автором у процес суперництва між суб'єктами як інструментарію конкурентної боротьби, а також зосередження уваги на відносності конкуренції в залежності від ринку чи території. Особливістю також є те, що Р. Фатхутдінов замінив результат, за який ведеться боротьба, із загальноприйнятої мети, встановлення якої може бути результатом діяльності сторонньої щодо конкуруючого суб'єкта системи, на задоволення потреб, тобто внутрішньо сформовану необхідність, яка і є метою боротьби. З цього можна зробити висновок, що першопричиною конкуренції є потреби суб'єкта конкурентної боротьби (підприємств, організацій, які є елементами національного туристично-рекреаційного комплексу).

Оскільки неможливо відокремити „людину економічну” (яка здійснює прийняття рішення щодо задоволення потреб суб'єкта конкурентної боротьби) від „людини соціальної” (яка здійснює прийняття рішення щодо задоволення власних егоїстичних потреб), необхідно звернути увагу на залежність ефективності роботи туристично-рекреаційного комплексу від функціонування людини, яка задіяна в управлінні підприємства, що схематично зображено на рисунку 1.

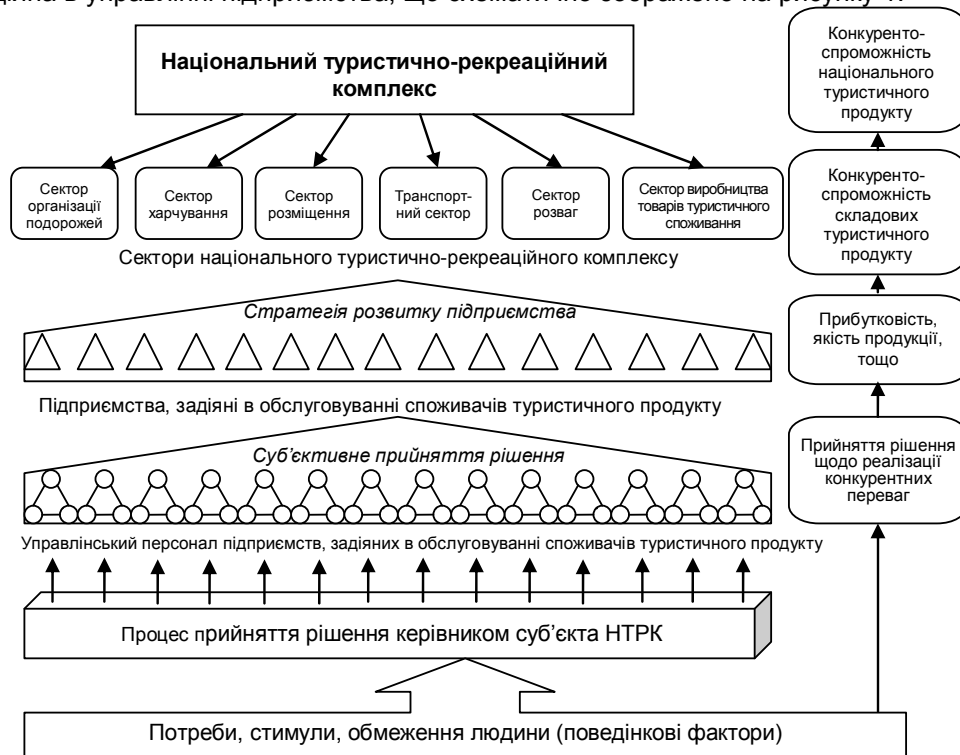

Рис. 1. Схема впливу потреб, стимулів і обмежень людини на конкурентоспроможність національного туристичного продукту

Джерело: розроблено автором

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

З рис. 1 видно значення потреб управлінського персоналу підприємств, задіяних в обслуговуванні туристів, для формування конкурентоспроможності національного туристичного продукту. Про вплив психологічних факторів на дії конкурентів зазначав і М. Портер [1], який, зокрема, вказував на можливість загострення конкурентної боротьби у випадку особистого протистояння керівників чи прийняття неефективних стратегічних рішень через такі психологічні чинники як гордість, турбота про персонал тощо.

Проаналізувавши рис. 1, можна зробити висновок, що об'єктом управління для механізму формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу повинен виступати процес прийняття рішення керівником(ами) суб'єкта конкурентної боротьби. Це зумовлює необхідність дослідження чинників, які впливають на процес прийняття рішень людиною.

За П. Анохіним [5], організм людини є функціональною системою, в будові якої одне із вирішальних місць займає процес прийняття рішення. Зі схеми будови функціональної системи, зображеної на рисунку 2, видно, що перед прийняттям рішення відбувається процес синтезування інформації із зовнішнього середовища, яку умовно можна поділити на потреби (відчуття необхідності задовольнити щось, діяти певним чином [6]), стимули і обмеження.

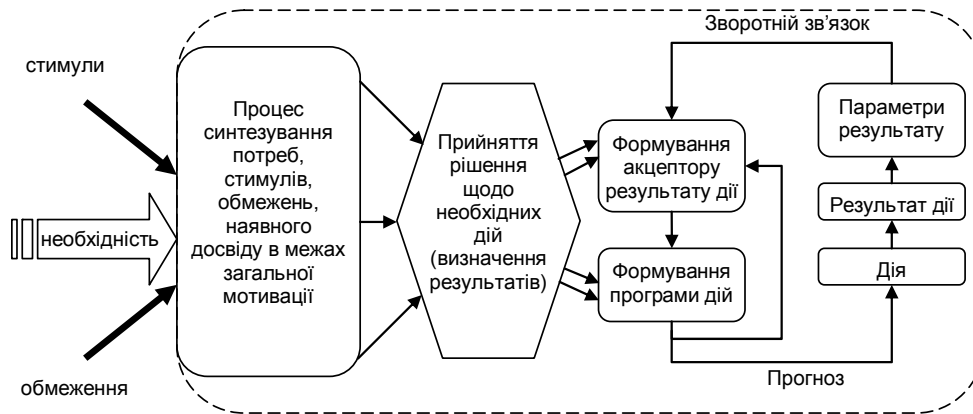

Рис. 2. Структура функціональної системи за П. Анохіним
Джерело: адаптовано автором на основі [5]

Таким чином, видно (див. рис. 2), що впливати на рішення, яке приймає людина, можливо лише за допомогою вхідної інформації, складовими якої є відчуття необхідності (з нього формується потреба), стимули і обмеження (вони впливають і на процес прийняття рішення, і на процес формування потреби).

Слід зазначити, що дослідженням функціональних економічних систем (тобто таких, що забезпечують функціонування економіки) займається провідний російський економіст В. Андріанов [7], який виокремлює дев'ять систем в роботі національної економіки й до їх числа відносить конкуренцію, вказуючи на її роль в економіці держави як механізму саморегуляції. Однак, на нашу думку, конкуренція може бути механізмом саморегуляції лише за наявності відповідних умов функціонування суб'єктів конкурентної боротьби, в яких керівниками будуть прийматись рішення щодо формування конкурентних переваг цих суб'єктів.

Таким чином, конкуренція є процесом взаємодії між суб'єктами конкурентної боротьби. Інструментами взаємодії між конкурентами є конкурентні переваги, які формуються в результаті прийняття рішення керівником (людиною) суб'єкта конкурентної боротьби. У той же час, процес прийняття рішення людиною залежить від потреб, стимулів і обмежень, які є інформацією із зовнішнього середовища.

Отже, конкурентні переваги національного туристично-рекреаційного комплексу є результатом взаємодії суб'єкта конкурентної боротьби (його керівництва) із зовнішнім середовищем, яке ми пропонуємо розглядати в розрізі *конкурентного поля* національного туристично-рекреаційного компле-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

косу – простору, в межах якого відбувається конкурентна боротьба і виявляється дія сил на суб'єкти національного туристично-рекреаційного комплексу (джерело: розроблено автором на засадах : [6]).

Конкурентне поле можна схематично зобразити як вільне пересування елементів (суб'єктів конкурентної боротьби) під дією шести консервативних сил (кожна з яких певним чином обмежує ступені свободи діяльності цих суб'єктів). Сили, що впливають на суб'єкта, задіяного в туристичній діяльності, можна класифікувати за інструментом їх впливу на виробничі (об'єктивні чинники, які впливають на кількість та якість виробництва туристичного продукту) і поведінкові (чинники, що впливають на результат прийняття рішення керівником підприємства). Схематичне зображення конкурентного поля і сил, які діють на суб'єкт конкурентної боротьби, зображено на рисунку 3.

Виробничі можливості й обмеження, які впливають на діяльність підприємств туристично-рекреаційного комплексу (див. рис. 3), формуються під впливом таких сил: ресурси та засоби виробництва туристичного продукту; інфраструктура виробництва туристичного продукту; попит на туристичний продукт. А поведінкові стимули і обмеження (див. рис. 3) є результатом синтезованого впливу соціально-економічних інститутів, інститутів влади та конкуренції.

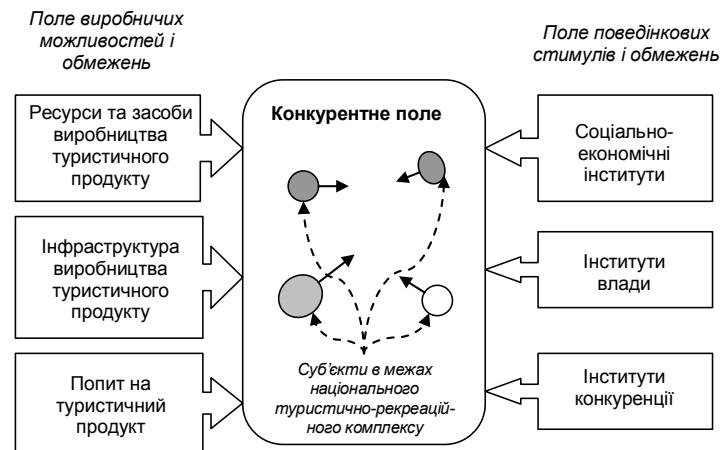

Рис. 3. Схема конкурентного поля національного туристично-рекреаційного комплексу
Джерело: розроблено автором, з використанням [1, 2, 4, 8, 9, 10].

Таким чином, запропоноване нами поняття консервативних сил конкурентного поля комплексно охоплює дію всіх чинників, які впливають на процес прийняття рішення (у тому числі і щодо формування конкурентних переваг) керівництвом підприємства, зайнятого в обслуговуванні туриста.

Залежно від стратегічної мети і умов функціонування суб'єкт конкурентної боротьби має можливість реагувати на дію сил конкурентного поля, обираючи наступні стратегічні дії: 1) формувати стійкі конкурентні переваги, які надають можливість довгостроково утримувати позиції на ринку; 2) формувати нестійкі конкурентні переваги, які дають можливість отримання прибутку (надприбутку) до моменту копіювання їх конкурентами (у тому числі більш низька ціна за рахунок зниження норми прибутку); 3) вихід з ринку; 4) бездіяльність, яка в умовах конкуренції призведе до виходу з ринку.

Висновок. Національний туристично-рекреаційний комплекс потребує нових підходів до розвитку і підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту. Виявлені чинники, що формують передумови утворення конкурентних переваг цього комплексу зводяться до системи, яку пропонується розглядати як конкурентне поле. Дана система є підґрунтям для більш детального аналізу впливу самих чинників та їх взаємозв'язків на процес формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу. При подальшому вивченні даного питання можливим є розробка механізму формування конкурентних переваг національного туристично-рекреаційного комплексу.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Література

1. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Е. Портер; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
2. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; [пер. с англ. под ред. В.Д.Щетинина]. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
3. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. - [изд. 5-е, перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2006. - 495 с.
4. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: учебник / Р. А. Фатхутдинов. - [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.
5. Анохин П. К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем / П.К. Анохин. – М., 1973. – 93 с.
6. Словник української мови: в 11-ти т. [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970-1980). – 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
7. Андрианов В. Д. Функциональные экономические системы (новая теория устойчивого развития) [Электронный ресурс] / В. Д. Андрианов // Некоммерческое партнерство «Научно-Информационное Агентство «Наследие отечества». – Режим доступу: <http://viperson.ru/wind.php?ID=268505&soch=1>.
8. Азоев Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М.: ОАО «Типография «НОВОСТИ», 2000. – 256 с.
9. Савельев И. В. Курс общей физики: Механика, колебания и волны, молекулярная физика / И. В. Савельев. – М.: Издательство «Наука», 1970. – Т. 1. – 337 с.
10. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания / А. Ю. Цофнас. – Одесса: АстроПринт, 1999. – 308 с.

References

1. Porter, Michael E. *Competitive advantage. Creating and Sustaining Superior Performance*. New York, Free Press, 1998. 569 p. (Russ. ed.: Porter M. *Konkurentnoye preimushchestvo: Kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost*. Moscow, Alpina Biznes Buks Publ., 2005. 715 p.).
2. Porter, Michael E. *Competition in global industries*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 1986. 581 p. (Russ. ed.: Porter M. *Mezhdunarodnaya konkurentsia*. Moscow, Mezhdunar. otnosheniya Publ., 1993. 896 p.).
3. Raizberg B. A., Lozovskiy L. Sh., Starodubtseva Ye. B. *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* [Contemporary economic dictionary]. Moscow, INFRA-M Publ., 2006. 495 p.
4. Fatkhutdinov R. A. *Upravleniye konkurentosposobnostyu organizatsii* [Competitiveness of the enterprise management]. Moscow, Eksmo Publ., 2005. 544 p.
5. Anokhin P. K. *Printsipialnyye voprosy obshchey teorii funktsionalnykh sistem* [Functional systems theory matters of principle]. Moscow, 1973. 93 p.
6. *Slovnnyk ukrainskoi movy: Akademichnyi tлумachnyi slovnnyk (1970-1980)* [Ukrainian language dictionary: Academic explanatory dictionary] (1970-1980). Available at: <http://sum.in.ua>. (accessed 18 February 2013).
7. Andrianov V. D. *Funktsionalnyye ekonomicheskiye sistemy (novaya teoriya ustoychivogo razvitiya)* [Functional economic systems (present theory of steady development)]. Available at: <http://viperson.ru/wind.php?ID=268505&soch=1> (accessed 18 February 2013).
8. Azoyev G. L., Chelenkov A. P. *Konkurentnyye preimushchestva firmy* [Competitive advantages of companies]. Moscow, Tipografiya «NOVOSTI» Publ., 2000. 256 p.
9. Savelyev I. V. *Kurs obshchey fiziki: Mekhanika, kolebaniya i volny, molekulyarnaya fizika* [General physics course: mechanics, vibration, waves, molecular physics]. Moscow, Nauka Publ., 1970. 337 p.
10. Tsfnas A. Yu. *Teoriya sistem i teoriya poznaniya* [Systems and cognition theory]. Odessa, AstroPrint Publ., 1999. 308 p.

Надійшла 18.02.2013